

VUODDOAHPAHUSA
VÁHNENLÁVDEGODDI

Bargot ovttas!

Váhnenčoahkkimii čoahkkanit dábálaččat buohkat, geain leat mánát seammá luohkás/joavkkus. Sáhtta maid lágidit váhnenčoahkkimiid olles ceahkkái dahje olles skuvlii, jos ášši guoská buohkaide. Fuolat ahte váhnenčoahkkimis beassá oahpásmuvvat, čatnat oktavuođaid, lonuhallat dieđuid ja hállat áigeguovdilis áššiin.

Lea álkit ovddidit buori ovttasbarggu ruovttu ja skuvlla gaskii, jos buot osolaččat dovdet nuppiideaset. Iskkadeamit čájehit maid, ahte go váhneamat dovdet nuppiideaset bures, de sii vásihit ahte sii váikkuhit skuvlii eanet. Lea álkit váldit oktavuođa geainnanu, gean mii dovdat, ja rávesolbmot fertejit leat buorrin fierpmádahkan ohppiide.

Ohppiid oahppan ja luohká/joavkku ja skuvlla bargobiras leat diehttelasat buot váhnenčoahkkimiid fáddán. Lea maid mávssolaš ahte oahppit dihtet, ahte ruoktu ja skuvla leat lagaš oktavuođas, ja ahte ovttasbarggu ulbmilin lea mánáid loaktin, oadjebasvuoha ja oahppan.

Ruossariidduid garvin lea álkit, go mii ásaht buori ovttasbargovuoinjra ruovttu ja skuvlla gaskii. Dalle mii sáhttit oktasaš áddejumiin gávdnat čovdosiid, mat leat buoremussan mánáide. Lea maid mávssolaš ráfi áiggis ráhkadit njuolggadusaid ovttasbargui ja riidduid čoavdimii – muđui mii šaddat álkibut vuostálagaid go váttisvuodat bohciidit.

Eanet dieđut muhtun fáttáin:

www.foreldrenettet.no

Voksne for Barn: www.vfb.no

Barnevakten: www.barnevakten.no

Skuvlabiras: www.skolenettet.no/lom

VÁHNENČOAHKKIMAT

Vuodđoahpahusa váhnenlávdegoddi /

Foreldreutvalget for grunnopplæringen

www.fug.no

post@fug.no

© FUG 2009

Hábmen: Månelyst as

Sámás: ABC-Company E-skuvla AS

Foto: iStockphoto

Mánáidceahki fáttát

Sierra ahkejoavkkuin leat sierralágan hástalusat ja dárbbut. Vuolábealde leat muhtun fáddáevttohusat, maid soaitá ávkkálaš ságastallat ovttas. Muite ahte dat leat aiddo fal evttohusat. Mávssoleamos lea, ahte mii váhnenčoahkkimiin maid hállat das, mas mii háliidit hállat, das man birra mii váhnemat dovdat mávssolažžan ságastallat ja das maid mii dárbbášit digaštallat aiddo dál. Muđui vedjet váhnenčoahkkimat orrut dárbbášmeahtumat – eaige nu ollu váhnemat šat boađe daidda. Dalle soitet deaivvadišgoahit nu gohčoduvvon ”pánsarčoahkkimiin” – main mávssolaš áššit, maid mii rievtti mielde galggašeimmet digaštallat čoahkkimiin, digaštallojuvvojit parkerensajiin, čoavdda gárvvisin biilauvssas...

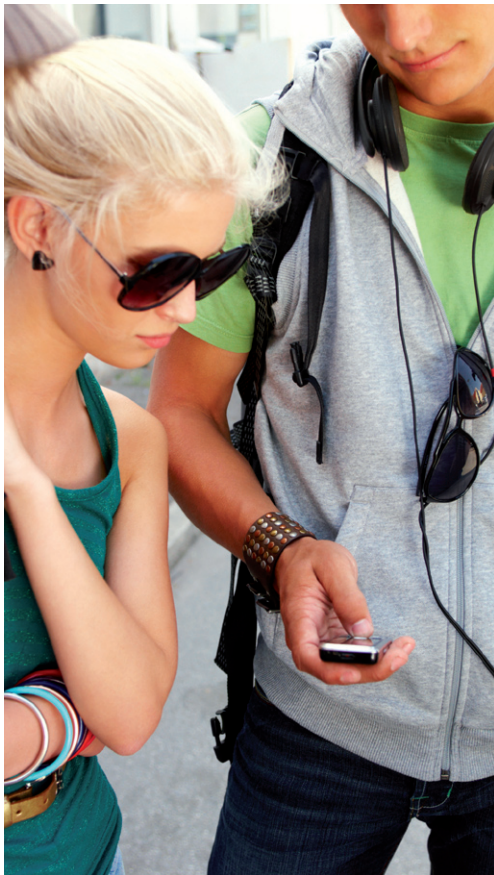
1.-4. ceahkki:

- Mo mun váhnenin sáhtán láhčit mánái buori skuvlii álgima?
- Mii lea mávssolaš, man hárrái ruoktu ja skuvla galggašedje ovttasbargat?
- Mii lea mávssolaš, man hárrái váhnemat galggašedje ovttasbargat?
- Mo oažžut buoremus vejolaš luohkkábirrassa?
- Mii lea mihtilmas 6-jahkásažžii?
- Mo hehttet ja čuovvulit givssideami?
- Johtolatsihkkarvuohta skuvlageainnu alde.
- Buorit jurdagat leaksobarguid hárrái.
- Mo hástalit mánáid lohkat ja šaddat buorin lohkin.
- Somás ovtastallama eahket.
- Sáhttetgo váhnemat veahkehit oahpahasas?
- Leavssut ja leaksoveahkki

5.-7. ceahkki:

- Stuorát fágalaš hástalusat – mo fuolaheaddjit sáhttet veahkehit?
- Mo movttiidahttit fágaide, mat oahppi mielas orrot váddásat?
- Mii lea mihtilmas 10-jahkásažžii?
- Digitála árga: Cealkinfriijavuohhta, persovdnasuodjaleapmi ja gáldokritihkka.
- Mánát ja girjjit. Juogadit girjeárvalusaid nuppiiguin.
- Hehttet ja čuovvulit givssideami.
- Mo čoavdit riidduid?/ Rájáid bidjan (vahkkoruđat, riegádanbeaivvit).
- Luohkkábiras.
- Pubertehta/identitehta ja oastingáibádusat.
- Gárrema hehtten.
- Mo ráhkkaniit nuoraidskuvlii?
- Mátkkit, tuvrrat ja sullasaš.
- Váhneiid ságastallan-/ovttaveardásašvuodajoavkkut.

www.foreldrepraten.no fállá ságastallanvuoduid váhneiid oastimiid, máidnosiid ja mediageavaheami hárrái. Neahttasadji lea ráhkaduvvon erenoamážit 5.-7. ceahki váhnenčoahkkimiid várás, ja ulbmil lea ahte váhnemat digaštallagohtet fáttáid. Neahttasajis leat ovdandivvumat, main leat láidehusat fáttáide ja čuolbmaárvalusat, main lea buorre vuolgut johtui joavkoságastallamiin. Sáhttibehtet ieža válljet váldofáttá ja digaštallanfáttá, ja nu ráhkadehpet váhnenčoahkkima, mii heive aiddo fal din váhnenjovkui.

Nuoraidskuvlla fáttát

Sierra ahkejoavkkuin leat sierralágan hástalusat ja dárbbut. Vuolábealde leat muhtun fáddáevttohusat, maid soaitá ávkkálaš ságastallat ovttas. Muitte ahte dat leat aiddo fal evttohusat. Mávssoleamos lea, ahte mii váhnenčoahkkimiin maid hállat das, mas mii háliidit hállat, das man birra mii váhneamat dovdat mávssolažžan ságastallat ja das maid mii dárbbasit digaštallat aiddo dál. Muđui vedjet váhnenčoahkkimat orrut dárbbasmeahttumat – eaige nu ollu váhneamat šat boađe daidda. Dalle soitet deaivvadišgoahhtit nu gohčoduvvon “pánsarčoahkkimiin” – main mávssolaš áššit, maid mii rievtti mielde galggašeimmet digaštallat čoahkkimiin, digaštallojuvvojit parkerensajiin, čoavdda gárvvisin biilauvssas...

8.-10. ceahkki:

- Nuoraidskuvlla sisdoallu ja organiseren – leatgo mis doarvá dieđut?
- Leago nuoraide ain mávssolaš ahte mii beroštit skuvllas?
- “Gi rom for lesing – Ungdom”. Váhnenčoahkkinfáttát, geačča foreldrenettet.no
- Man bures mii dovdat nuoraideamet?
- Mii lea mávssolaš, man hárrái fuolaheaddjit galggašedje ovttasbargat?
- Gárrenmirkkut.
- Etihkalaš diđolašvuolta, biras ja máilmmiviidosazžan šaddan.
- Dearvvas oktavuolta iežas gorudii.
- Min guottut – mo dat váikkuhit mánáide?
- Váhneniskadeapmi/Kvalitehta ovddideapmi.
- Nationála ja báikkálaš iskosat.
- Oahppanbirrasa árvvoštallan.
- Ráhkanit joatkkaskuvlii álgimii.
- Oažžutgo mii doarvá dieđuid joatkkaoahpahusa birra?
- Sáhttitgo mii veahkin oahpásmahttit sierralágan fidnuide?
- Árvosániid doarrideapmi ja iežas vuordámušat mánáide.
- Ráhkisvuolta ja ovttaseallin. Maid nuorat háliidit gullat mis váhneimiin?
- Mo mii oažžut nu ollugiid go vejolaš searvat váhnenčoahkkimiidda?
- Váhneimiid ságastallan-/ovttaveardásašvuodajoavkkut.

Sáhtta leat buorre jurdda bovdet muhtin váhnenčoahkkimiidda logaldalliid, omd. sosiálaoahpaheaddji, dearvvašvuodadivššára, politiija, girječálli – dahje muhtin váhneama, geas lea erenoamáš gelbbolašvuolta muhtin suorggis.

Liŋkkat fáttáide ja logaldalliide:

Vuodđooahpahusa váhnenlávdegoddi: www.fug.no

Voksne for Barn: www.vfb.no

Barnevakten: www.barnevakten.no

Skuvlabiras: www.skolenettet.no/lom

Natteravnene: www.natteravnene.no

Filbma givssideami vuostá: www.udir.no/mobbing

Neahtageavahanrávvagat: www.dubestemmer.no

Plánen ja organiseren

Gulahallanváhnen ja gulahallanoahpaheaddji berreba plánet čoahkkima buori áiggis. Buohkat galget oaidnit čoahkkima fáttá čoahkkinbovdehusa áššelisttus. Soaitá leat buorre jurdda bivdit váhnemiid vástidit bovdehussii báberlihpuin – das oainnát geat bohtet ja dat geatnegahtta sin, geat leat dieđihan, ahte sii bohtet.

Jos luohkás leat ođđa oahppit, veadjá leat buorre jurdda ahte gulahallanváhnen čuodjalahtta su váhnemiidda, nu ahte soai sihkkarit dovda iežaska gullat jovkui. Kánske sáhtta ordnet oktasaš mánnáoidni ja váhnemat vudjet ovtta čoahkkimii?

Buohkat eai máhte dárogiela nu bures. FUG neahttasiiddus leat váhnenčoahkkima bovdehusárvalusat - 12 gillii. Ságastallet mo čoahkkima sáhtta buoremusat lágidit jos čoahkkimis geavahuvvo dulka. Iskka lágidit čoahkkima nu, ahte váhnemat, geain lea eará gielladuogáš, eai dárbbas dušše guldalit. Ságastallet ovtta mo dan sáhtta čoavdit nu ahte buohkat sáhttet hállat – ja áddet!

Eambbosat ja eambbosat bovdejit ja muittuhit váhnenčoahkkimiin e-poastta ja sms vehkiin. Muhto vaikko ollugiin leage neahttaoktavuohta, berret muitit ahte ii buohkain leat – kárte mo buoremusat juvssat buot váhnemiid.

Ollu skuvllat lámččet ánggirit ohppiide digitála oahppanreaidduid ja háliidit ahte maiddá váhnemat gávnašedje neahtas nu ollu dieđuid go vejolaš skuvlla ja fágalaš barggu birra. Dalle sáhtta ruovttu ja skuvlla deaivvadeamiin digaštallat skuvlla sisdoalu ja mánáid árgabeaivvi.

Ságastallet vuordámušaid birra!

Lea ávkkálaš vuosttaš váhnenčoahkkimis ságastallat das, makkár vuordámušat váhnemiin ja oahpaheaddjis leat guđet guimmiidaset. Čállet čuoggáid: maid váhnemat vurdet gulahallanoahpaheaddjis – ja nuppi gežiid. Dan ságaškuššamis vuohtta leatgo vuordámušat realisttalaččat ja čađahahttit. Šihttet man ollu doaimmaid ja aktivihtaid galgá lágidit, nu ahte goabbáge osolaš nagoda daidda searvat. Lea álkit ollašuttit vuordámušaid, maid diehtá. Dalle ii maid nu álkit beahttašuva, garvá riidduid ja šaddá buoret gulahallan. Váhnenčoahkkimiin galggašii ságastallat ja doaimmat, ii dušše juohkit dieđuid. Danin berre várret áiggi ságastallamiidda, áinnas uhka jovkkožiin.

Dá leat muhtin mávssolaš áššit, maid berrebehtet smiehttat váhnenčoahkkima plánedettiin:

- Maid mii bargat vai oažžut buori luohkká- ja oahppanbirrasa?
- Mo mii bargat ovtta vai ollašuttit ulbmiliid, maid hárrái ruovttus ja skuvllas lea oktasaš ovddasvástádus?
- Sáhtášiigo ásahit fáttarortnega, nu ahte diehtit geas lea ovddasvástádus gulahallat ođđa váhnemiiguin – nu ahte oktage ii dovdda iežas báhcit olggobeallái?
- Ovtta mii váhnemat leat mearihis stuorra valljodahkan jovkui! Sáhtta leat buorre jurdda ráhkadit logahallama váhnemiid gelbbolašvuođas – sihke fidnu ja asttuáigeberoštumiid dáfus. Mii sáhttit iežamet máhtuin veahkehit fága- ja faddáohpahusas nu guhkás go vejolaš.
- Árvvoštallet čoahkkimiid. Mo mii dain ávkašuvvat? Mo daid sáhtášii vel buoridit? Buohkain lea ovddasvástádus das, ahte čoahkkimat šaddet nu buorin go vejolaš.

Váhnenčoahkkima čáđaheami ovdamearka

- Ohcet buori deaivvadansaji. Sáhtášiigo čoahkkima doallat bargiid lanjas? Ii leat nu vuogas čohkkat vuosttaš luohkálaččaid stuoluin...
- Gulahallanváhnen ja gulahallanoahpaheaddji čállet ovttas bovdehusa, mii váldá vuhtii sihke ruovttu ja skuvlla beroštumiid.
- Čoahkkima álgooasi sáhttiba jođihit sihke gulahallanoahpaheaddji ja gulahallanváhnen. Áššelisttu bissovaš čuokkisin berrejit leat dieđut luohkkábirrasis, fágalaš sisdoalus ja oahppanstrategiijain.
- Jos luohkká dahje muhtin oahppit/váhnemat leat odđasat, de berre gulahallanoahpaheaddji ja gulahallanváhnen muitalit gii son lea ja bivdit earáid muitalit geat sii leat ja geaid fuolaheaddjit sii leat. Go buohkat leat dadjan maidnu jitnosit, de lea álit ságastallat ovttas maŋŋá.
- Čoahkkima loahpageahčen lea joavkobargu. Geavahehket áinnas "Samspillet" dahje "Dialog", maid vehkiin buot váhnemat servet digaštallamii. Unna jovkkožat, main leat 5-8 olbmo, heivejit bures digaštallanjoavkun.
- Čoahkkimiin sáhttet maid leat dihto fáttát ja sáhtta bovdet logaldalli, geas lea erenoamáš gelbbolašvuotta dan fáttás. Fáttát válljejuvvojit jahkeceahki mielde.

Samspillet:

Samspillet hástala oassálastiid vuoruhit fáttáid, maid olis váhnemat ja skuvla galget ovttasbargat skuvlajagi áigge. Dan láhkai váhnenčoahkkinn oažžu eará doaimma, iige leat dušše skuvlla diehtujuohkinkanála. Dat bohciidahtta beroštumi ja mii váhnemat oahpásmuvvat sihke nuppiideametguin ja oahpaheddjiiguin.

"Samspillet" sisdoallá 56 koartta, mat juohkásit čieža luohkkái. Koarttain leat sierralágan čuoččuhusat ja dajaldagat.

Digaštallanjoavkkus galget leat guđas logi oassálastái, ja sihke váhnemat ja oahpaheaddjit galget searvat. Joavkku oassálastit galget vuoruhit guokte cealkaga guđege luohkás. Vuoruhemiid vuodul galgá ráhkadit geatnegahtti soahpamuša ruovttu ja skuvlla ovttasbargui. Dan láhkai váhnenčoahkkinn oažžu eahpeformála hámi, mii movttiidahtta doaibmat ja beroštit.

Dialog

lea speallu, mas váhnemat ja oahpaheaddjit sáhttet digaštallat

- makkár máhtolašvuotta min mánáin berre leat
- makkár guottut ja gálggat sis berrejit leat
- mii lea ruovttu ja skuvlla oktasaš ovddasvástáduš
- man ektui váhnemat ja oahpaheaddjit sáhttet ovttasbargat

Spealu ulbmil lea ahte ruoktu ja skuvla digaštallet ja šaddet diđolažžan, ja dan láhkai ožžot oktasaš ádejumii das, mii lea mávssolaš maid sin 16-jahkásaččat galget máhttit, ja gean ovddasvástáduš lea ahte 16-jahkásaččat ožžot dán gelbbolašvuoda.

”Dialog” sisdoallá 4 koartalána ja breahtha, masa koarttat bardojuvvojit. Spealus leat golbma oasis. Juohke koarttas lea gažaldat, mii álgá ”Berrego 16-jahkásaš máhttit ...”, ja gažaldagat leat sierralunddogat. Váhnemat ja oahpaheaddji digaštallet dajaldaga ja šaddet ovttavuođas oai-vilii das gosa koarta biddjojuvvo speallanbreahtha alde. Sáhttibehtet válljet Jo, Ii dahje Kánske, go vuosttaš háve bardibehtet koarttaid.

Dasto dii joatkibehtet koarttaiguin, mat leat Jo-lánas ja de mearridehpet leatgo dat oahpaheddjiid ovddasvástádus, váhnemiid ovddasvástádus vai oktasaš ovddasvástádus. Goalmmát ja manjimuš oasis galgá ságastallat koarttain, mat leat ”Oktasaš ovddasvástádusa” lánas. Mo ruoktu ja skuvla sáhttet ovttasbargat oktasaš ulbmiliid ollašuttimiin?

Vuoigatvuodát ja geatnegasvuodát

Váhnenčoahkkimat eai leat namuhuvvon lágain eaige oahppoplánas, muhto eanaš skuvllat lágidit váhnenčoahkkimiid unnimusat guktii jahkái. Mii ávžžuhit doallat eanet čoahkkimiid – erenoamážit vuosttaš jagi go mánát leat ođđa skuvllas. Váhnemin ja fuolaheaddjin mis leat sihke vuoigatvuodát ja geatnegasvuodát skuvlla ja oahpahusa ektui. Skuvla galgá vuordit, ahte mii beroštit ja doaibmat, ja sis lea geatnegasvuodta bargat dan ovdii, ahte ovttasbargu álggahuvvo. Ovttasbarggu buori doaibmamii lea dattetge hui mávssolaš, ahte goabbáge osolaš dovdá vuoigatvuodaid ja geatnegasvuodaid.

Váhnemin mii galgat vuordit, ahte

- skuvla oaidná váhnemiid ovttasbarggu ovttárvosaš osolažžan ja váldá min oainnuid duođas.
- skuvla muitala doaimmaidis birra ja váhnemiid/ohppiid vuoigatvuodain.
- oahppit ohppet dan maid sii galget lágaid ja lánkaásahusaid mielde, ja oahppoplána mielde.
- oahpahus lea heivehuvvon ovttaskas oahppi návccaide ja eavttuide.
- oahppit, geat dan dárbbasit, ožžot spesiáloahpahusa.
- almmolaš vuodđoskuvllas ii dárbbasit máksit.
- lea buorre oahppanbiras, mas ii givssiduvvo.
- skuvla muitala makkár dieđuid skuvla rádjá ovttaskas ohppiid birra.
- skuvla muitala váhnemiid váidalanvuoigatvuodas.

Váhnemin mis leat maiddái geatnegasvuodát, ja skuvla vuordá ahte mii nu guhkás go vejolaš

- beroštit mánáid oahppamis.
- leat aktiivvalaččat ruovttu ja skuvlla ovttasbarggus.
- searvat aktiivvalaččat skuvlla ráđđeorgánaide.
- bargat buori oahppanbirrasa ovdii, mas ii givssiduvvo.
- leat aktiivvalaččat skuvlaárvoštallama ektui ja skuvlla ovddideami ektui.
- muitalit skuvlii dehálaš áššiid ja rávvat skuvlla.
- váldit oktavuodá skuvllain jos mii imaštallat juoidá dahje leat sierra oaivilis mannu hárrái. Ságastallet váttisvuodaid birra skuvllain, allet mánáin!

Mánáidlága § 30 meroštallá váhnenovddasvástádusa ná:

“Soai, geain lea váhnenovddasvástádus, leat geatnegasat addit mánái dohkálaš bajásgeassima ja fuolaheami. Soai galgaba fuolahit ahte máná oažžu oahpu návccaidis ja eavttuidis mielde”.

Ruovttu ja skuvlla ovttasbargu lea maid nannejuvvon lágas, oahpahuslága § 1-2:s, mii gieđahallá oahpahusa ulbmila. Máhttolokten, II oassi, Oahpahusa prinsihpat (sierra teakstaoassi ruovttu ja skuvlla ovttasbarggu birra):

“Váhnemiin/ovddasvástideddjiin lea váldoovddasvástádus iežaset mánáin, ja sii leat mávssolaččat mánáid moktii ja oahppamii. Ovttasbargu skuvlla ja ruovttu gaskkas duddjo sihke buriid oahpaneavttuid ovttaskas oahppái ja maid buori oahppobirrasa ohppi-idjoavkkus ja skuvllas”.

Váhnemiid vuoigatvuohta doaibmat ja váikkuhit skuvllii vuođđuduvvá maid májgga riikkaidgaskasaš konvenšuvdnii, earret eará ON 1948 olmmošvuoigatvuođajulggastussii: “Váhnemiin lea ovdavuoigatvuohta mearridit makkár oahpahusa sin mánát galget oažžut”. Váhnemiid ovdavuoigatvuohta mearridit mánáid oahpahusas vuođđuduvvá nuppiid sániiguin riikkaidgaskasaš láhkii. Nuba bálkáhuvvon olbmuin lea ovddasvástádus min ektui, mo sii čovdet bajásgeassin- ja oahpahandoaimmaid. Dat ii dattetge mearkkaš, ahte oahpaheaddjit leat čađa gaskka geatnegahttojuvvon čuovvut min sávaldagaid mánáid bajásgeassima ja oahpahusa hárrái. Skuvlla bargit leat maid geatnegahtton ollašuhttit bajásgeassima ja oahpahusa dan mandáhta vuođul, maid servodat lea addán skuvllii lágaid ja lánkaásahusaid vuođul. Ja das de bohciidage čuolbma, danin go diehtelasat sáhttet badjánit ruossariiddut ruovttu ja skuvlla gaskii dalle, go váhnemiid sávaldagat eai mana oktii skuvlla mandáhtain, maid dat oažžu servodagas. Dalle lea mávssolaš, ahte mii gávdnat oktasaš čovdosiid, mat leat buoremussan mánáide!